

10 SATEENKAARIPERHEET SUOMESSA

Anna Moring & Jenni Kerppola-Pesu

Johdanto

Tasa-arvoinen avioliitto. Aito avioliitto. Hedelmöityshoidot. Parisuhteen siunaaminen. Kodin siunaaminen. Kirkollinen vihkiminen. Rekisteröity parisuhde. Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyssä parisuhteessa. Transihmisten asema. Yhteiskunnalliset keskustelut sateenkaariperheistä, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä samaa sukupuolta olevien pariin oikeuksista eivät vain ota laantuaakseen 2000-luvun Suomessa.

Näiden keskustelujen keskiössä ovat perhettä koskevat ihanteet. Minkälainen on hyvä perhe, keitä perheeseen saa kuulua, ovatko kaikki perheet keskenään samanarvoisia? Keskusteluista kuultaa usein läpi ennakkoluuloisuus ja tietämättömyys sateenkaariperheistä, joskus myös ihan puhdas homofobia eli homoseksuaalisuuteen ja homoseksuaaliin ihmisiin kohdistuva pelko ja inho.¹

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä keskustelu sateenkaariperheistä on saanut hieman erilaisia piirteitä kuin muualla yhteiskunnassa. Kirkon sisäistä keskustelua leimaa melko jyrkkä jakaantuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt tuomitsevaan ajatteluun ja toisaalta heidät hyväksyvään ajatteluun. Keskustelua leimaa myös kiivaus ja uskonnon käyttäminen lyömäaseena puolin ja toisin.²

Tässä artikkelissa kerrotaan sateenkaariperheistä Suomessa: tilastoista, lasten hyvinvoinnista, lasten ja vanhempien oikeudellisesta asemasta, perhemuodoista, sateenkaariperheiden haasteista ja voimavaroista.

1 Moring 2013.

2 Ks. esim. Strömsholm 1997; Järviö 2013; Kinnari 2009; Moring 2009.

Sateenkaariperheet Suomessa

Sateenkaariperheillä tarkoitetaan perheitä, joissa ainakin yksi vanhempi kokee kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön.³ Tilastollisesti sateenkaariperheiden määrän arvioiminen on hankalaa. Tilastokeskuksen perhetilastoissa näkyvät vain rekisteröidyssä parisuhteessa elävät samaa sukupuolta olevat nais- ja miesparit, joiden luona on kirjoilla alaikäisiä lapsia. Vuonna 2015 samaa sukupuolta olevien pariin perheitä oli Suomessa yhteensä 2 608, rekisteröityjä naispareja 1 585 ja miespareja 1 023.⁴

Taulukko 1.

Rekisteröidyt parit ja heidän kanssaan elävät lapset vuosina 2002–2015.

Vuosi	Rekisteröity naispari	Rekisteröity miespari	Rekisteröity pari ja alle 18-vuotiaita lapsia
2002	192	207	32
2003	275	271	47
2004	357	325	59
2005	430	398	86
2006	493	455	120
2007	562	527	146
2008	665	579	187
2009	771	625	229
2010	895	706	267
2011	1 035	773	339
2012	1 162	829	405
2013	1 307	905	447
2014	1 444	991	524
2015	1 585	1 023	604

Lähde: Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet 2014.

3 Ks. Sateenkaariperheet.

4 Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet 2014.

Todellisuudessa perheiden määrä on suurempi. Koska Suomessa ei tilastoida ihmisen seksuaalista suuntautumista ja sukupuolikategorioita on vain kaksi ja koska lapset eivät voi olla kirjoilla kuin yhdessä osoitteessa, tilastojen ulkopuolelle jäävät useat eronneet sateenkaariperheet, uusperheet, kaikki etävanhemmat sekä yksinhuoltajien, avoparien, biseksuaalien henkilöiden ja monien transihmisten perheet sekä perheet, joiden lapset ovat yli 18-vuotiaita tai ovat muuttaneet pois kotoa.⁵

Perhemuodoista sateenkaariperheissä

Tavallisin suomalainen sateenkaariperhemuoto on naisparin ydinperhe. Paula Kuosmanen ja Juha Jämsän vuonna 2006 tekemän sateenkaariperheille kohdistetun kyselyn mukaan vajaa puolet sateenkaariperheistä kuuluu tähän kategoriaan. Muita tyypillisiä perhemuotoja tämän selvityksen mukaan ovat uusperheet (14 %), kolmen tai neljän vanhemman apilaperheet (9 %) sekä transvanhempien perheet (8 %).⁶ Tämän selvityksen tekemisen jälkeen rekisteröityjen pariin ja niissä elävien lasten määrä on kasvanut merkittävästi (ks. Taulukko 1), mutta ei ole syytä uskoa, että perhemuotojen keskinäiset määrälliset suhteet olisivat merkittävästi muuttuneet. Tilastojen mukaan sateenkaariperheiden määrä siis näyttää Suomessa olevan voimakkaassa kasvussa.

Kuten kaikki perheet, myös sateenkaariperheet ovat perhemuodoiltaan monimuotoisia. Kahden aikuisen ydinperheiden lisäksi vanhemmuutta voidaan jakaa myös ilman parisuhdetta, niin kutsuttuina apilaperheinä. Tunnistettavia apilaperhemuotoja ovat kaksiapilaperhe, jossa vanhempia on kaksi ja he jakavat vanhemmuutta ystävinä, kolmiapilaperhe, jossa on kolme vanhempaa ja neliapilaperhe, jossa vanhempia on neljä.

5 Sateenkaariperheiden määrällisen tilastoinnin haasteista ks. Pohjanpää 2013.

6 Kuosmanen & Jämsä 2006; Kuosmanen 2007.

Taulukko 2.

Sateenkaariperheiden perhemuotoja.

Ydinperhe	Naisparin, miesparin, bi- tai transihmisen ja hänen puolisonsa muodostama perhe, jossa lapsi tai lapsia.
Apilaperhe	Lapsiperhe, jossa vanhemmuutta jaetaan kahden tai useamman kodin välillä. Esimerkiksi naisparin ja miesparin yhteiset lapset, joilla neljä vanhempaa, tai miesparin ja itsellisen naisen perhe, jossa lapsella kolme vanhempaa.
Uusperhe	Perhe, jossa joku perheen lapsista ei ole syntynyt ko. perhekuviioon.
Adoptioperhe	Perhe, jossa joku lapsista on perheen ulkopuolelta adoptoitu. Sateenkaariperheissä hyvin harvinainen tilanne, koska samaa sukupuolta olevat parit eivät ole saaneet yhdessä adoptoida lasta ennen 1.3.2017.
Yhden vanhemman perhe	Osa sateenkaariperheistä on yhden vanhemman perheitä joko alun perin valitusti, eron seurauksena, puolison tai lasten muun vanhemman kuoleman seurauksena tai muusta syystä.
Etävanhemman perhe	Perhe, jossa lapsi ei ole kirjoilla vanhempansa kanssa.
Sijaisperhe	Myös sateenkaariperheet voivat toimia sijaisperheinä tai tukiperheinä lastensuojelullisen avun tarpeessa oleville lapsille.
Polyamorinen perhe	Perhe, jonka aikuisista useampi kuin kaksi on rakkaussuhteessa keskenään.
Lapseton perhe	Sateenkaariperheissä tahaton lapsettomuus koskettaa ihmisiä eri tavoin. Lapsihaaveen ja lapsen saamisen välillä on usein hyvinkin paljon esteitä, eivätkä kaikki lasta toivovat pysty niitä ylittämään.

Sateenkaariperhe voi syntyä myös uusperhekuviossa vanhempien aikaisempien erojen tai liittojen jälkeen. Sateenkaariuusperheessä lapset tai osa lapsista on voinut saada alkunsa vanhemman aiemmassa liitossa myös eri sukupuolta olevan ihmisen kanssa.⁷

Polyamorialla viitataan rakkaussuhteisiin, joissa on enemmän kuin kaksi osapuolta tai joissa osapuolilla on rinnakkain useampia rakkaus- tai seksisuhteita. Polyamorisisissa perheissä suhteet voivat muodostua joko samaa tai eri sukupuolta olevien henkilöiden välille.

Myös vanhemmuuden määritelmiä on useita. Sateenkaariperheissä vanhemmuus voi olla biologista, juridista ja/tai sosiaalista. Se voi toteutua

7 Kuosmanen 2007.

lähi- tai etävanhemmuutena. Lapsen huoltajuus voi olla vain osalla tai kaikilla vanhemmilla. Biologisia vanhempia ovat lapsen synnyttäjät ja henkilö, jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa. Geneettinen vanhemmuus on käsite, jota käytetään tarkentavana käsitteenä silloin, kun lapsen synnyttänyt (biologinen) äiti on eri henkilö kuin geneettinen äiti. Nämä ovat tilanteita, joissa on käytetty luovutettuja munasoluja raskauden alkuun saattamiseksi.

Juridinen vanhemmuus merkitsee oikeudellisesti lainvoimaista vanhemmuutta. Lapsen synnyttäjät on lähtökohtaisesti lapsen juridinen vanhempi. Biologinen isä voi tunnustaa isyyden tai hänet voidaan vahvistaa isäksi oikeuden päätöksellä. Jos lapsen toinen äiti haluaa juridiseksi vanhemmaksi, tarvitaan toistaiseksi perheen sisäinen adoptio. Lapsella voi kerrallaan olla vain kaksi juridista vanhempaa.

Taulukko 3.

Vanhemmuuden muotoja sateenkaariperheissä.

Biologinen vanhempi	Henkilö, joka on synnyttänyt lapsen tai jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa.
Geneettinen vanhempi	Henkilö, jonka geeneistä lapsi on saanut alkunsa.
Juridinen vanhempi	Henkilö, jolla on lainvoimainen vanhemmuussuhde lapseen. Suomessa lapsella voi olla enintään kaksi juridista vanhempaa.
Sosiaalinen vanhempi	Henkilö, joka toimii vanhempana lapsen elämässä. Hän voi olla tai olla olematta biologinen, geneettinen tai juridinen vanhempi.
Sijaisvanhempi	Henkilö, joka toimii huostaanotetun lapsen vanhempana lastensuojelun sijaishuollon kautta.
Adoptiovanhempi	Sateenkaariperheissä tehdään usein perheen sisäinen adoptio, jonka kautta synnyttäneen äidin tai biologisen isän kumppanista tulee lapsen juridinen vanhempi. Nämä vanhemmat eivät kuitenkaan useinkaan miellä itseään ensisijaisesti adoptiovanhemmiksi. Adoptiovanhemmuus määrittyy sateenkaariperheissäkin yleisesti sen kautta, että lapsi on adoptoitu perheen ulkopuolelta.
Huoltajuus	Huoltajuutta jaetaan sateenkaariperheissä useilla eri tavoilla. On tärkeää huomata, että kaikki huoltajat eivät välttämättä ole juridisia vanhempia eivätkä kaikki juridiset vanhemmat huoltajia. Monissa sateenkaariperheissä lapselle haetaan huoltajaksi myös muita kuin juridisia vanhempia. Tätä kutsutaan oheishuoltajuudeksi.

Juridisen vanhemmuuden mukana vanhemmalle syntyy elatusvelvollisuus suhteessa lapseen ja lapselle perintöoikeus suhteessa vanhempaan ja tämän sukuun. Lapselle voidaan lain mukaan määrätä tapaamisoikeus vain juridiseen vanhempaan, tai avoimen adoption tapauksessa yhteydenpito-oikeus henkilöön, joka on aiemmin ollut hänen juridinen vanhempansa.

Sosiaalinen vanhemmuus on arjen vanhemmuutta. Biologinen ja/tai juridinen vanhemmuus pitävät usein sisällään myös sosiaalisen vanhemmuuden elementit, mutta kaikki sosiaaliset vanhemmat eivät ole juridisia tai biologisia vanhempia. Sosiaalinen vanhemmuus ei siis ole sidoksissa biologiseen, juridiseen tai geneettiseen vanhemmuuteen. Esimerkiksi neliapilaperheessä lapsen kaikki neljä vanhempaa ovat sosiaalisia vanhempia, vaikka vain kaksi heistä voi olla samalle lapselle biologisia ja juridisia vanhempia.

Kaikkein tärkeintä vanhemmuuden määritelmässä on, että perhe voi itse määrittellä, ketkä ovat lapsen vanhempia, mikä heidän roolinsa on ja millä nimikkeillä heitä kutsutaan.

Haaveet vanhemmuudesta

Mahdollisuus vanhemmuuteen näyttäytyy erilaisena lasta haluaville naisille ja miehille. Eri maiden adoptiolainsäädäntö mutta myös ympäristön suhtautuminen vanhemmuuteen on erilainen.⁸ Asennetutkimukset osoittavat, että adoptiossa heteroparit ovat etusijalla, ja miehiä ei perinteisesti ajatella kyvykkäinä kasvattamaan lapsia. Myös ikä, kyvykkyys vanhemmuuteen ja varallisuus vaikuttavat lapsihaaveisiin.⁹

Vanhemmuus sateenkaariperheissä rakentuu vaiheittain neuvotellen, ja lapsen saaminen vaatii usein ulkopuolista apua esimerkiksi hedelmöityshoittojen muodossa. Naisparien ja itsellisten naisten osalta lapsen saaminen on Suomessa jo hyvin tunnettu prosessi, jonka erilaiset valinnat ja vaiheet on hyvin dokumentoitu ja josta löytyy helposti tietoa niin verkosta kuin erilaisista sosiaalisista medioista.¹⁰

Miesparin tie isyyteen on usein naispareja vaikeampi. 1.3.2017 voimaan tulleen tasa-arvoisen avioliittolain myötä myös miespari voi adoptoida lapsen

8 Takács ym. 2016.

9 Biblarz & Stacey 2010; Welsh 2011.

10 Ks. Perheitä sateenkaaren väreissä.

yhdessä,¹¹ mutta käytännössä näitä adoptioita ei tulla Suomessa näkemään vielä vuosiin, sillä suomalaiset adoptiopalveluntuottajat eivät tee yhteistyötä sellaisten lastenkotien kanssa, joista luovutettaisiin lapsia samaa sukupuolta oleville pareille.

Suomessa homomiesten ja miesparien tavallisin tapa tulla vanhemmiksi on apilaperheen vanhemmuus. Tällöin vanhemmuutta jaetaan yhdessä naisparin tai itsellisen naisen kanssa. Toinen miehistä on yleensä lapsen biologinen isä, ja arjen vanhemmuus jaetaan erikseen sovitulla tavalla äidin/äitien ja isän/isien välillä. Juridisesta vanhemmuudesta sovitaan erikseen.¹²

Myös sijaissynnytyjärjestelyt ovat useissa maissa mahdollisia. Ne eivät Suomessa ole hedelmöityshoitojen kautta laillisia, mutta laki ei estä yksityisiä järjestelyjä, jos niihin ei tarvita hedelmöityshoitoja. Näillä ei kuitenkaan ole lain suojaa, vaan ne perustuvat täysin osapuolten keskinäiseen luottamukseen.

Niille transihmisille, jotka kokevat tarvetta korjata sukupuolensa juridisesti, vanhemmuus on mahdollista biologian sekä lainsäädännön mahdollistamissa rajoissa. Transihmisen, joka valitsee sukupuolensa korjaamisen, on myös mahdollista antaa pakastaa omia sukusolujaan ennen sukupuolenkorjausprosessia, jolloin niitä voidaan käyttää korjausprosessin jälkeen. Tutkimus transihmisten vanhemmuudesta on vähäistä, mutta sen mukaan haaveet omasta perheestä elävät voimakkaana. Monilla transihmisillä on myös lapsia prosessia edeltävältä ajalta.¹³

Neuvotellut perhesuhteet

Sateenkaariperheen vanhemmuus rakentuu vaiheittain ja neuvotellen.¹⁴ Lapsen saaminen sateenkaariperheessä on prosessi, jossa ei ole itsestään selviä ratkaisuja. Tässä prosessissa voidaan karkeasti erottaa neljä vaihetta: Ensin perheen on neuvoteltava biologisen vanhemman valinnasta. Tätä valintaa määrittävät osapuolten ikä, terveydentila, halu kokea biologinen vanhemmuus tai raskaus sekä muut tekijät, esimerkiksi työelämänsä.¹⁵

11 Avioliittolaki 234/1929.

12 Kuosmanen 2007.

13 Kerppola-Pesu & Moring 2016, 48.

14 Moring 2013.

15 Kerppola-Pesu & Moring 2016, 47–48.

Toisessa vaiheessa keskustellaan siitä, tarvitaanko lapsen saamiseen ulkopuolista apua, ja jos tarvitaan, niin minkälaista. Naispari tai itsellinen nainen voi valita, että hän käyttää apunaan tuttua tai tuntematonta sukusolujen luovuttajaa joko hedelmöityshoitoklinikalla tai koti-inseminaation avulla, tai he voivat valita lapselleen lapsen elämässä mukana olevan isän tai isiä, jos lähipiiristä löytyy tähän halukas ja sopiva ihminen. Miesparin tai itsellisen miehen tilanne on haastavampi, ja usein vanhemmuutta jaetaan tutun naisen tai naisparin kanssa.

Kolmannessa vaiheessa päätetään, miten raskaus saadaan alulle. Tämä voi tapahtua joko koti-inseminaatiolla tai hedelmöityshoitoklinikan avustuksella, riippuen siitä, mikä on osapuolten keskinäinen sopimus ja minkälaisia oikeudellisia ratkaisuja perheessä päätetään tehdä. Tässä vaiheessa myös käydään neuvottelut kunkin vanhemman roolista ja toiveista sekä käynnistetään neuvottelut vanhemmuuden jakamisesta ja lapsen kasvatuksesta.

Neljäs vaihe on raskaus ja synnytys sekä siihen osallistuminen, ja raskausaikana jatkuvat neuvottelut lapsen kasvun turvaamisesta ja vanhemmuuden jakamisesta. Tavallista on, että synnyttävä äiti ja tämän mahdollinen puoliso osallistuvat kaikkeen raskaudenaikaiseen seurantaan. Jos lapsella on aktiivinen läsnä oleva isä tai isiä, myös he voivat olla läsnä neuvoloissa ja perhevalmennuksissa. Synnytykseen osallistuvat yleensä mahdollisuuksien rajoissa kaikki lapsen vanhemmat.¹⁶

Sateenkaariperheitä koskevaa tutkimusta

Sateenkaariperheellisyys on ollut usean tieteenalan mielenkiinnon kohde viimeisen 40 vuoden ajan. Mielenkiinto on ollut alkuun perheiden olemassaolon oikeudessa, asemassa, lapsen hyvinvoinnissa ja vasta myöhemmin vanhemmuudessa. Tällä hetkellä tutkimusten painopiste on siirtymässä kohti sateenkaariperheenä elämisen vahvuuksien ja haavoittuvuuksien selvittämistä.

Ensimmäinen laaja suomalaisten sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointia koskeva tutkimus ilmestyi kesäkuussa 2017. Kia Aarnion ja kumppaneiden tekemä tutkimus vastasi hyvin muualla maailmassa tutkimuksissa havaittuja trendejä, joiden mukaan sateenkaariperheiden lapset voivat yhtä hyvin (tai huonosti) kuin muiden perheiden lapset.¹⁷

16 Kerppola-Pesu & Moring 2016, 48.

17 Aarnio ym. 2017, 3.

Aarnion tutkimuksessa sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointia verrattiin kansallisessa kouluterveyskyselyssä saatuihin koko ikäluokan vastauksiin, eikä eroja hyvinvoinnissa käytännössä löytynyt. Aarnion mukaan sateenkaariperheiden vanhemmat vaikuttavat kuitenkin luoneen keskimääräistä luottamuksellisemman suhteen lapsiinsa ja nuoriinsa, ja he tukevat ja kannustavat lapsiaan paljon.¹⁸

Negatiivisina asioina sateenkaariperheiden lapset ja nuoret nostavat esiin muilta tulleet ärsyttävät kysymykset heidän vanhemmistaan ja perheestään. He toivovat, että koulussa saisi enemmän tietoa sateenkaari-aiheista ja että moninaisuus hyväksyttäisiin paremmin yhteiskunnassa. Useimmat toverit, opettajat ja terveydenhuollon ammattilaiset ovat kuitenkin suhtautuneet heidän perheeseensä neutraalisti tai myönteisesti.¹⁹ Sateenkaariperheiden lapsia ja nuoria kiusataan suunnilleen saman verran kuin muita lapsia ja nuoria, mutta he toimivat itse kiusaajina harvemmin kuin muut.²⁰

Suomalaisen tutkimuksen tulokset ovat hyvin saman suuntaisia kuin kansainväliset sateenkaariperheitä koskevien tutkimusten tulokset. Kansainvälinen vanhemmuutta koskeva tutkimus on keskittynyt erityisesti naisparien perheisiin sekä lapsen adoptoiiviin miespareihin. Sosiaalisia vanhempia²¹, transvanhemmuutta²², sekä useamman vanhemman perheitä, kuten apilaperheitä²³ ja polyamorisia perheitä²⁴, on tutkittu vähemmän. Tutkimukset ovat keskittyneet vanhemmaksi tulemiseen²⁵, palveluiden käyttöön²⁶, lasten hyvinvointiin²⁷ ja vanhemmuuden haasteisiin²⁸. Ne edustavat tyypillisesti pienten otosten laadullisia tutkimuksia, joissa tiedonantajina ovat vanhemmat²⁹ tai perheitä työssään kohtaavat ammattihenkilöt³⁰.

18 Aarnio ym. 2017, 97–98.

19 Aarnio ym. 2017, 228, 236.

20 Aarnio ym. 2017, 234, 237.

21 Ericksen 2010; Cherguit ym. 2013; Dahl & Malterud 2015.

22 Weiner & Zinner 2015.

23 Aoki 2005; Vaccaro 2010.

24 Bettinger 2004.

25 Erlandsson ym. 2010; Welsh 2015; Shields ym. 2012.

26 Shields ym. 2012.

27 Biblarz & Stacey 2010; Perrin ym. 2013.

28 Goldberg & Carcia 2015.

29 Goldberg & Smith 2014.

30 Spidsberg & Sørli 2011; von Doussa ym. 2016.

Valtaosa tutkimuksista on Yhdysvalloista. Tutkimukset ja niiden tulokset ovat sidoksissa aikaan, kulttuuriin sekä kohdemaansa lainsäädäntöön,³¹ eivätkä ne siten aina ole vertailukelpoisia toisiinsa nähden.³²

Sateenkaariperheissä kasvaviin lapsiin kohdistuva tutkimus on puolestaan selvittänyt lasten psyykkistä hyvinvointia³³, nuoruuteen liittyviä huolia³⁴ ja tyytyväisyyttä elämään³⁵. Lisäksi on tutkittu lapsen suhdetta vanhempiinsa ja muihin läheisiin ihmisiin.³⁶

Tehty tutkimus osoittaa, että vanhemmuus sateenkaariperheissä on tasa-arvoista ja harkittua. Se määrittyy tekemisen eikä olemisen kautta.³⁷ Sitä määrittävät perheen sisäinen rakkaus, tuki ja läheisyys, eikä vain biologinen ja juridinen side.³⁸ Toisaalta, yhteiskunnan asenteet³⁹ ja perheen juridinen asema⁴⁰ asettavat perheiden olemassaolon ja hyvyyden tarpeettomasti jatkuvan todistamisen alaiseksi⁴¹.

Vanhemmuus on myös valinta. Se on kulttuurien yhteensovittamisen mahdollisuus.⁴² Tutkimuksissa on osoitettu, että tätä valintaa ei aina pidetä kulttuurissa sopivana⁴³ ja että erityisesti homomiesten täytyy sovittaa yhteen kaksi hyvin erilaista, ristiriitaistakin identiteettiä ja kulttuuria; isyys ja homous, hetero-oletus ja homokulttuurille tyypillinen ”vapaus ja lapsettomuus”⁴⁴.

Arki perheissä on toimivaa ja tasa-arvoista. Lasten- ja kodinhoitovastuu jakautuvat tasaisesti, ja parisuhteisiin ollaan tyypillisesti tyytyväisiä.⁴⁵ Lapset perheissä ovat toivottuja ja kasvavat samaan tapaan valtaväestöön nähden.⁴⁶ Vanhemmuutta kuormittavat tekijät liittyvät perheen sisäisiin tekijöihin, yhteiskunnallisiin asenteisiin sekä lainsäädännöllisiin ongelmiin.

31 Antonelli & Dèttore 2014.

32 Vaccaro 2010.

33 Biblarz & Stacey 2010; Paige 2005; Perrin ym. 2013; Solantaus 2008; Tasker 2005.

34 Rivers ym. 2008.

35 Van Gelderen ym. 2012.

36 Biblarz & Stacey 2010.

37 Moring 2013.

38 Welsh 2011.

39 Takács ym. 2016.

40 Richman 2002.

41 Welsh 2011.

42 Hicks 2006.

43 Welsh 2011.

44 Bigner & Jacobsen 1989; Schacher ym. 2005.

45 Welsh 2011; Malmquist 2016.

46 Leung ym. 2005; Farr ym. 2010a; Farr ym. 2010b.

Perheiden sisäisiä ongelmia ovat muun muassa parisuhteen ongelmat, taloudelliset vaikeudet, lapsiin kohdistuvat terveydelliset ja kasvatukselliset haasteet sekä usean kodin ja jaetun vanhemmuuden haasteet.⁴⁷ Lisäksi haasteena, mutta myös mahdollisuutena, on nähty kulttuuristen mallien puuttuminen, joka aiheuttaa vanhemmille tietoista vapautta toteuttaa vanhemmuuttaan, mutta luo myös erityisiä paineita samaistumiskohteiden puuttuessa.⁴⁸

Yhteiskunnalliset asenteet vähemmistöjä kohtaan vaihtelevat ajan ja kulttuurin mukaan.⁴⁹ Varsinkin katolisissa maissa homofobia ja kielteinen suhtautuminen erityisesti transihmisiin on edelleen ajankohtainen haaste.⁵⁰ Puutteellinen juridinen turva, kuten erilaisten perheiden ja vanhemmuuksien tunnistaminen lainsäädännössä ja palveluissa, aiheuttaa sen, että kaikki vanhemmat eivät ole samanarvoisia suhteessa tiedonsaantiin tai päätöksentekoon palveluissa.⁵¹ Myös oikeus adoptioon, huoltajuuteen sekä avioliittoon vaihtelevat.

Sateenkaarivanhemmuus perheiden palveluissa

Sateenkaarivanhempien kokemuksia perheiden palveluista on tutkittu 1990-luvulta saakka. Kokemukset palveluista ovat ristiriitaisia. On olemassa tietoa tyytyväisyydestä palveluihin mutta myös kokemuksia palveluissa koetusta epäasiallisesta käytöksestä, joka näyttäytyy asiakkaan seksuaalisuuden ylikorostamisena⁵² tai sen huomioimatta jättämisenä⁵³ sekä erilaisina ennakkoluuloina liittyen asiakkaan seksuaalisuuteen. Myös syrjintä palveluissa⁵⁴, heteronormatiivisuus vuorovaikutuksessa⁵⁵ sekä näkymättömyys palveluissa⁵⁶ on yleisesti koettua.

Homofobia, huonot palvelukokemukset ja syrjinnän pelko ovat teki-joitä, joiden vuoksi sateenkaariperheen vanhempi saattaa välttää palveluita tai viivyttää niiden hakemista.⁵⁷ Pelko syrjinnästä nousee esiin erityisesti

47 Welsh 2011.

48 Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalvuuissa ja koulussa 2007; Vaccaro 2010.

49 Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalvuuissa ja koulussa 2007; Eliason ym. 2010.

50 Antonelli & Dettore 2014.

51 Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalvuuissa ja koulussa 2007; Eliason ym. 2010.

52 Spidsberg 2007.

53 Quinn ym. 2015.

54 Polek ym. 2008.

55 Røndahl ym. 2009.

56 Larsson & Dykes 2009.

57 Polek ym. 2008.

vanhemman hakiessa palveluita lapsilleen.⁵⁸ Vanhemmat pelkäävät, että heidän ongelmansa leimataan perhetyyppistä johtuvaksi ja että kaikkea sateenkaarivanhemmuutta pidetään huonona vanhemmuutena.⁵⁹

Suomessa tutkimusta perheiden palveluiden käytöstä ja kokemuksista on hyvin vähän, mutta tulokset ovat samansuuntaiset kuin ulkomaisissa tutkimuksissa. Arvion mukaan viidesosa perheistä kokee syrjintää palveluissa ja 10 prosenttia perheistä on jättänyt käyttämättä jotain heille tärkeää palvelua syrjinnän pelon vuoksi.⁶⁰

Työntekijöitä tutkittaessa on havaittu, että hoitohenkilöstö suhtautuu perheisiin asiallisesti ja hienotunteisesti.⁶¹ Heiltä kuitenkin puuttuu itseluottamus perheiden hyvään kohtaamiseen. Henkilöstö kokee, etteivät he tunne riittävästi sateenkaarivanhempien kulttuuria tai siihen liittyviä tekijöitä.⁶² Jo ammattiin johtava koulutus on usein heteronormatiivista,⁶³ ja osa opiskelijoista kokee sateenkaariperheiden kohtaamisen epämiellyttävänä, jolloin perheet leimataan vaikeiksi asiakkaiksi.⁶⁴ Puutteista raportoivat sekä työntekijät⁶⁵ että asiakkaana olevat perheet⁶⁶. Ongelmia nähdään olevan niin asenteissa, tiedollisessa osaamisessa kuin vuorovaikutuksessa. Tiedollisen osaamisen puutteina korostuvat seksuaalisuuteen ja seksuaali-identiteettiin liittyvät erityispiirteet sekä parisuhteen ja erilaisen vanhemmuuden tukeminen. Vuorovaikutuksessa korostuu oletus asiakkaan heteroseksuaalisuudesta ja liiallinen varovaisuus, joka jättää asiakkaan usein näkymättömäksi.⁶⁷ Erityisiä puutteita on apilaperheiden ohjaamisessa.⁶⁸

Perheiden kannalta tärkeitä ovat syrjimättömät palvelut, joissa on asianmukaista tietoa ja taito kohdata vähemmistöjä. On tärkeää, että koulutuksessa, työskentelytavoissa ja palveluiden rakenteissa otetaan huomioon palveluiden sopivuus myös seksuaalivähemmistöille.

58 Perrin ym. 2004; Werner & Westerstahl 2008.

59 McManus ym. 2006.

60 Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa 2007.

61 Spidsberg & Sørlie 2011; Björkman & Malterud 2009.

62 Von Doussa ym. 2016.

63 Röndahl 2011.

64 Floyd & Gruber 2011.

65 Björkman & Malterud 2009; von Doussa ym. 2016.

66 Hayman ym. 2013.

67 Floyd & Gruber 2011; Hayman ym. 2013.

68 Vaccaro 2010.

Lainsäädännöllinen asema

Suurimmat sateenkaariperheiden tilanteeseen vaikuttavat haasteet liittyvät homo- tai transfobisen syrjinnän lisäksi lasten ja vanhempien välisten suhteiden oikeudelliseen sääntelyyn, joka vaikuttaa suoraan lasten ja vanhempien lainsäädännölliseen asemaan ja suhteeseen toisiinsa.

Samaa sukupuolta olevien parien ja heidän lastensa lainsäädännöllisessä asemassa on tapahtunut merkittäviä parannuksia 2000-luvulla.⁶⁹ Vuonna 2001 tuli voimaan laki rekisteröidystä parisuhteesta, joka mahdollisti monet avioliittoon liittyvät juridiset oikeudet samaa sukupuolta oleville pareille.⁷⁰ Vuonna 2007 tuli voimaan hedelmöityshoitolaki, joka vahvisti olemassa olevan käytännön, jonka mukaan naisparit ja itselliset naiset voivat jatkossakin saada Suomessa hedelmöityshoitoja.⁷¹

Tällä hetkellä hedelmöityshoidot ovat Suomessa lain mukaan saatavilla kaikille naisille. Myös julkisessa terveydenhuollossa on hoidettava naispareja, mikäli lapsettomuuteen on todettavissa lääketieteellinen syy. Tätä kirjoittaessa naispareja hoidetaan hedelmöityshoitoklinikoilla itsellisinä naisina, mikä tarkoittaa, että puolisolta ei pyydetä suostumusta hedelmöityshoitoihin eikä hän siten myöskään ole oikeutettu vahvistamaan vanhemmuuttaan hedelmöityshoitoihin annetun suostumuksen perusteella. Mikäli kansalaisaloite äitiyslaista⁷² myöhemmin hyväksytään, tämä tilanne muuttuu ja myös naispareja aletaan hoitaa pareina, jolloin naisparin toisen osapuolen vanhemmuuden vahvistaminen hedelmöityshoitoihin annetun suostumuksen perusteella tulee mahdolliseksi.

Vuodesta 2007 samaa sukupuolta olevat rekisteröidyt parit ovat voineet jakaa vanhempainvapaat keskenään, ja vuonna 2009 tuli voimaan perheen sisäinen adoptio, joka mahdollisti samaa sukupuolta olevan rekisteröidyn parin lapselle kaksi juridista vanhempaa. Tämän jälkeen vanhempainvapaita koskevia oikeuksia on askel askeleelta parannettu, mutta suuremmat lainsäädännölliset edistysaskeleet on otettu vasta 2016, kun eduskunta hyväksyi tasa-arvoisen avioliittolain, joka tuli voimaan 1.3.2017,⁷³ ja kun äitiyslaiksi

69 Moring 2013; haasteista Kangas 2006.

70 Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001.

71 Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006.

72 Kansalaisaloite äitiyslaiksi KAA 3/2016 vp.

73 Avioliittolaki 234/1929.

kutsuttu naisparin vanhemmuuden tunnustamisen mahdollistava kansalaisaloite pääsi eduskunnan käsittelyyn vuoden 2016 lopulla.⁷⁴

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta säädettiin vuonna 2002 ja tuli voimaan vuonna 2003.⁷⁵ Sen myötä kumottiin vanha kastroimislaki, joka aiemmin sääteli sukupuoltaan korjaavien tilannetta.⁷⁶ Tällöin ei kuitenkaan laajemmin säädelty transihmisten lasten asemasta, joka on edelleen osin epäselvä, esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsen synnyttävä henkilö on juridisesti mies tai se henkilö, jonka siittiöistä lapsi on saanut alkunsa, on juridisesti nainen.

Translaki edellyttää edelleen, että sukupuolensa korjaava henkilö on lisääntymiskyvytön. Tämä ei kuitenkaan estä tilanteita, joissa sukupuolenkorjausprosessiin lähtevän ihmisen sukusoluja pakastetaan ennen korjaushoitoon ryhtymistä ja niitä käytetään myöhemmin hedelmöityshoidoissa. Transihmiset voivat myös saada Suomessa hedelmöityshoitoja samoilla ehdoilla kuin kaikki muutkin, toki biologian asettamissa rajoissa.

Kaiken kaikkiaan sateenkaariperheissä eletään usein tilanteissa, joissa laki ei tunnista kaikkia perhesuhteita. Esimerkiksi apilaperheissä vain kaksi lapsen vanhemmista voi olla juridisia vanhempia, eikä huoltajuuttakaan ole Suomessa myönnetty kuin enintään kolmelle vanhemmalle. Jos samaa sukupuolta oleva pari ei ole naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, ei toinen vanhempi tämänhetkisen lain mukaan voi perheen sisäisesti adoptoida puolisonsa lasta. Näissä tilanteissa lapsella tai lapsilla on usein vain yksi juridinen vanhempi.

Lapsen näkökulmasta tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että hänellä on oikeus saada elatusta vain osalta vanhemmistaan, periä vain osa vanhemmistaan, ja jos vanhemmat eroavat, hänellä on lain turvaama oikeus tavalta vain joitakin vanhemmistaan. Huoltajuuden puuttumisen vuoksi vain osalla vanhemmista on oikeus päättää lapsen koulutuksesta, asuinpaikasta, terveydenhuollosta, uskontokunnasta ja muista vastaavista asioista. Käytännön elämässä huoltajuuden puuttuminen tarkoittaa lähinnä mahdollisia hankaluuksia lääkärikäyntien tai muun sosiaali- ja terveystalveissa asioimisen yhteydessä sekä sitä, että virallisesti vain osalla vanhemmista on oikeus esimerkiksi allekirjoittaa koulusta tai päiväkodista tulevia lomakkeita vaikkapa lapsen lähtemisestä mukaan retkelle.

74 Kansalaisaloite äitiyslaiksi KAA 3/2016 vp.

75 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002.

76 Ks. Hlbtq-historiaa Suomessa.

Lainsäädännön merkitys

Puhuttaessa sateenkaariperheiden lainsäädännöllisestä asemasta puhutaan aina laajemmasta asiasta kuin vain yksittäisten lakien muuttumisesta. Sateenkaariyhteisön historiaa leimaavat kuulumattomuuden, hyväksymättömyyden ja ulossulkemisen kokemukset. Nämä vaikuttavat olennaisesti myös siihen, miten sateenkaariperheet kokevat asemansa tämän päivän Suomessa. Lainsäädännön muutokset eivät useinkaan itsessään merkitse kovin suuria muutoksia perheiden arjessa tai elämässä, mutta niiden symbolinen merkitys tiellä kohti tasa-arvoa on perheille suuri.

Perhelainsäädäntö on yleisesti sen luonteista sääntelyä, että sen merkitys korostuu, kun jotakin odottamatonta tai ikävää tapahtuu. Lainsäädännön merkitys perheiden arjessa ei ole kovin suuri, mutta perheet ovat äärimmäisen tietoisia siitä, mitkä lait heitä koskevat ja millaiset oikeudet heillä näiden lakien mukaan on. Tämä tietoisuus elää perheenjäsenten arjessa, vaikka lainsäädännön puutteet eivät suoria seurauksia juuri sillä hetkellä aiheuttaisikaan. Pahimmillaan ne voivat myös näkyä arjen konflikteissa uhkakuvina tai pelkoina, jotka vaikuttavat perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin.

Toisaalta lainsäädännöllisen suojan puute sekä valmiiden roolimallien ja odotusten puuttuminen ovat tuoneet sateenkaariperheisiin eräänlaisen neuvottelun eetoksen. Toisin sanoen silloin, kun valmiita malleja perhe-elämän rakentamiseen ei ole, eikä lainsäädäntö tunnista kaikkien perheenjäsenten välisiä suhteita, joutuvat perheenjäsenet puhumaan auki ne oletukset ja toiveet, joita heidän keskinäisissä suhteissaan on.⁷⁷

Monet sateenkaariperheet tekevät esimerkiksi niin kutsutun ”intentiosopimuksen” eli aiesopimuksen jo ennen kuin raskaaksi tulemista edes lähdetään yrittämään. Tähän saatetaan kirjata esimerkiksi eri vanhempien roolit, toiveita lapsen kasvatuksesta, vanhempien keskinäisistä suhteista, siitä mitä tehdään, jos vanhemmat eroavat tai joku vanhemmista kuolee ynnä muuta vastaavaa. Vaikka aiesopimus ei ole varsinaisesti oikeudellisesti sitova asiakirja, on sillä useissa sateenkaariperheissä kuitenkin vankka symbolinen ja moraalinen sitovuus.

Samasta syystä – siitä, että vanhemmuus on lähtökohdiltaan kyseenalaistettua – sateenkaariperheissä vanhemmuutta leimaa aktiivinen vanhemmuuden ”tekeminen”.⁷⁸ Vanhemmuuden ei voi ajatella perustuvan olemukselliseen,

77 Moring 2013.

78 Moring 2013.

vaikkapa geneettiseen tai biologiseen yhteyteen, vaan se on ikään kuin tehtävä todeksi. Tämä johtaa myös siihen, että sateenkaariperheiden vanhemmuus on tutkitusti arjessa tasa-arvoisemmin jaettua kuin eri sukupuolta olevien vanhempien verrokkiryhmässä.⁷⁹

Kuten kaikissa perheissä, myös sateenkaariperheissä tehdään ratkaisuja yksilöllisin perustein. Yksittäisten perheiden keskinäiset oikeudelliset ja arkielämän järjestelyt voivat olla hyvinkin erilaiset, vaikka perhemuodot ulkoisesti olisivat identtisiä. Esimerkiksi naisparin ja miesparin keskenään perustama neliapilaperhe voi valita, että vain äidit ovat lasten juridisia vanhempia, mutta toinen isistä on myös huoltaja – tai yhtä hyvin, että juridisia vanhempia ovat synnyttänyt äiti ja biologinen isä, ja että he ovat myös lasten ainoat huoltajat.

Arjessa asumista voidaan jakaa lähes millä tahansa järjestelyllä 50/50-jaosta jommankumman parin viikonloppuvanhemmuuteen, ja järjestelyt saattavat myös ajan kuluessa muuttua lasten kasvun ja vaihtelevien tarpeiden ja elämäntilanteiden myötä. Perheet ovat usein hyvin valmiita kuulemaan lapsia ja lasten tarpeita sekä joustamaan niiden mukaan.⁸⁰

Myös sateenkaariperheissä on perheenjäsenten välisiä konflikteja, ja joskus ne ovat niin hankalia, että niitä joudutaan ratkomaan oikeusteitse. Sateenkaariperheitä koskevat huoltajuusoikeudenkäynnit ovat kuitenkin edelleen hyvin harvinaisia. Tämä johtuu osittain siitä, että samaa sukupuolta olevan parin jaettu juridinen vanhemmuus mahdollistui vasta vuonna 2009, eikä sitä ennen edellytyksiä lapsen asumisen tai huollon viemiselle oikeuteen ollut olemassa.

Suomalaisia sateenkaariperheitä koskevista oikeuden ratkaisuista ja niissä käytetyistä perusteista ei ole olemassa tutkimustietoa. Ennustettavuus sen suhteen, miten oikeusistuimet tulkitsevat sosiaalisen vanhemman asemaa suhteessa biologiseen vanhempaan esimerkiksi päätettäessä lapsen huollosta ja asumisesta, on tällä hetkellä vähäisten ratkaisujen vuoksi hyvin heikkoa. Tämäkin saattaa vähentää vanhempien halukkuutta hakea oikeuden ratkaisua lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa kiistoissa.

Lainsäädännön puutteet perhesuhteiden tunnistamisessa lisäävät sateenkaariperheiden perheenjäsenten epävarmuutta omasta asemastaan etenkin konfliktitilanteissa. Samalla sateenkaariperheet ovat myös hyvin varovaisia hakeutumaan tarvitsemiensa tukipalvelujen piiriin, sillä he pelkäävät syrjintää. Suomalaisten sateenkaariperheiden palvelukokemuksia selvittäneen

79 Bos ym. 2008; Malmquist 2016.

80 Hamrud 2005.

tutkimuksen mukaan noin 10 prosenttia perheistä oli jättänyt käyttämättä jotakin tarvitsemaansa palvelua, koska he pelkäsivät syrjintää.⁸¹

Sateenkaariperheenä elämisen haasteet ja voimavarat

Sateenkaariperheissä eläviä lapsia ja vanhempia koskettavat pääosin samankaltaiset haasteet kuin muitakin perheitä, ja heidän voimavaransa kumpuavat samoista tekijöistä kuin muidenkin perheiden. On kuitenkin tiettyjä erityispiirteitä, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan sateenkaariperheille.

Haasteet

Kuten yllä on todettu, vanhemmuuden vastuut sateenkaariperheissä jakautuvat yleensä tasa-arvoisesti ja parisuhteisiin ollaan tyytyväisiä. Vanhemmuutta kuormittavat kuitenkin sekä perheen ulkoiset että sisäiset tekijät. Perheen sisäiset kuormitukset eivät juurikaan eroa muista perheistä. Niitä voivat olla parisuhteen ongelmat, taloudelliset vaikeudet, lapsiin kohdistuvat terveydelliset tai kasvatukselliset haasteet sekä useamman kodin välille jaetun vanhemmuuden haasteet.⁸²

Perheen sisäisiä sateenkaariperheille erityisen tyypillisiä haasteita voivat olla omaan seksuaalisuuteen, seksuaali-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvät seikat sekä vanhemmuuden ja perhe-elämän kulttuuristen mallien puuttuminen. Näiden voidaan kuitenkin nähdä olevan myös vahvuuksia – tai vähintäänkin kääntyvän vahvuudeksi, sillä ne tuottavat perheeseen myös puhetta ja keskustelua haastavista teemoista ja siten mahdollisuuden puhua avoimesti monista sellaisista asioista, joista ehkä normaalisti ei parisuhteessa ole kovin helppo puhua.

Perheen ulkoisia haasteita ovat esimerkiksi yhteiskunnalliset asenteet sekä lainsäädännölliset ongelmat. Yhteiskunnalliset asenteet sateenkaariperheitä kohtaan ovat vaihdelleet eri aikoina ja eri kulttuureissa, ja vielä nykypäivän Suomessakin esimerkiksi alueelliset ja sisäisten kulttuurien väliset erot sateenkaariperheisiin kohdistuvissa asenteissa ovat merkittäviä.

Jos perheeltä puuttuu esimerkiksi isovanhempien ja muun lähisuvun tai ympäröivän yhteisön tuki, se voi vaikuttaa voimakkaasti sekä lasten että

81 Kuosmanen & Jämsä 2006; Jämsä 2008.

82 Kerppola-Pesu & Moring 2016, 49.

vanhempien hyvinvointiin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat muuttavat suvaitsevamman ja avarakatseisemman ilmapiiriin toivossa suurempiin kaupunkeihin. Samalla he joutuvat kuitenkin kauemmas tukiverkostoistaan.⁸³

Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että näissä tilanteissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset rakentavat omia tiiviitä verkostoja, niin kutsuttuja ”valittuja perheitä”, joissa hoivaa ja huolenpitoa jaetaan samaan tapaan kuin miten sukulaiset toisiaan tukevat.⁸⁴ Sateenkaariperheiden kohdalla onkin esimerkiksi perheen tukiverkostoja palveluissa kartoitettaessa tärkeää huomata, että tukiverkostot ja sukulaisuussuhteet voivat rakentua myös sen ulkopuolelta, miten sukulaisuutta ja perhettä tavallisesti ajatellaan.

Sateenkaarivanhemmat tarvitsevat tukea siinä missä muutkin vanhemmat. Hyvä palvelukokemus syntyy avoimuudesta, kuulluksi tulemisesta, kunnioituksesta ja koko perheen huomioimisesta. Ammattilaisen on hyvä pohdita omia ennakkoluuloja, pelkoja ja asenteita. Epäkunnioittava ja loukkaava käytös jättää jälkensä kaikkiin. Huonot palvelukokemukset, syrjintä ja syrjinnän pelko ovat tekijöitä, joiden vuoksi sateenkaariperheen vanhempi saattaa välttää palveluita tai viivyttää niiden hakemista.⁸⁵

Voimavarat

Kuten tämän artikkelin alussa todettiin, sateenkaariperheessä lapsitoive on usein alku melko laajamittaiselle harkinnan ja päätösten sävyttämälle prosessille, johon kuuluu paljon keskustelua ja neuvottelua tulevien vanhempien välillä. Tämä johtaa siihen, että perheet ovat miettineet monia lapsen saapumiseen liittyviä seikkoja hyvin tarkasti jo ennen kuin lapsi on saanut edes alkuaan. Hedelmöityshoitoklinikalle menevät perheet käyvät lisäksi läpi tapaamisen psykologin kanssa, jossa käsitellään lahjasolujen käyttöä ja siihen liittyviä kysymyksiä, jotta perheellä olisi hyvät valmiudet kertoa tulevalle lapselle tämän alkuperästä mahdollisimman avoimesti jo heti alusta lähtien.

Sateenkaariperheet ovat siis keskimäärin erittäin hyvin valmistautuneita vanhemmuuteen ja motivoituneita saamaan lapsia. Näihin perheisiin lapset eivät synny vahingossa, vaan perhe on joutunut ylittämään useita kynnyksiä

83 Heikkinen 1999.

84 Esim. Weston 1991.

85 Kuosmanen & Jämsä 2006.

edes päästäkseen siihen tilanteeseen, jossa lasten saaminen voisi olla mahdollista. Suomalaisen sateenkaariperheitä koskevan selvityksen mukaan sateenkaariperheiden vanhemmat ovat heteroydinperheiden vanhempiin nähden keskimäärin hieman vanhempia, hieman paremmin koulutettuja ja hieman paremmin toimeen tulevia.⁸⁶

Kuten yllä todettiin, sekä kansainväliset tutkimukset että alustavat tulokset suomalaisesta sateenkaariperheiden lapsiin kohdistuvasta tutkimuksesta osoittavat, että sateenkaariperheiden lapset voivat keskimäärin yhtä hyvin tai jopa hieman paremmin kuin verrokkiryhmän lapset. Tämä viittaa siihen suuntaan, että perheet voivat keskimäärin melko hyvin ja että heillä on voimavaroja kohdata ja selvittää myös yhteiskunnallisten asenteiden ja paineiden alla.⁸⁷

Yksi sateenkaariperheiden voimavara on perheissä vallitseva neuvottelun eetos. Lainsäädännöllisen aseman heikkous ja toisaalta valmiiden mallien puute johtaa siihen, että monet asiat on neuvoteltava ja sovittava perheenjäsenten kesken. Kriisitilanteessa tämä neuvottelun eetos vaikuttaa kuitenkin suojelevan perhesuhteita.⁸⁸

Sateenkaariperheen kohtaaminen

- Anna perheen kertoa oma tarinansa. Älä oletta.
- Kuuntele, keitä perheeseen kuuluu ja mikä heidän roolinsa on
- Voit kysyä, miten perhe on päätenyt valitsemaansa perhemuotoon
 - o Minkälaisia neuvotteluja vanhemmuudesta on käyty?
 - o Mihin ratkaisuihin on päädytty?
- Muista, että perhe saattaa jo valmiiksi pelätä syrjintää

Sateenkaariperheet ja Suomen evankelis-luterilainen kirkko

Sateenkaariperheiden ja kirkon, jolla tässä tarkoitetaan Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa, välisistä keskusteluista on Suomessa hyvin vähän tutkimusta. Anna Moring on analysoinut kirkon piirissä käytyä keskustelua lain rekisteröidystä parisuhteesta hyväksymisen jälkeen ja todennut, että rekiste-

86 Kuosmanen & Jämsä 2006.

87 Aarnio 2014.

88 Moring 2013.

röity parisuhde herätti suuria hankaluuksia kirkossa.⁸⁹ Sari Charpentier on todennut, että kirkon piirissä käydyssä avioliittokeskustelussa on pitkälti kyse käsityksestä siitä, mitä on ”pyhä” ja ”pyhyys”.⁹⁰ Samaa teemaa on analysoinut myös Eva-Mikaela Kinnari suhteessa hedelmöityshoidoista käytyyn eduskuntakeskusteluun, mutta hänen analyysinsä keskittyy enemmänkin kyseenalaistamaan kuvaa Suomesta sekulaarina valtiona.⁹¹ Nina Järviö on pohtinut sateenkaareviin teemoihin liittyen kirkon lausuntoja queer-teologian kannalta ja todennut, että kirkon sisäiset keskustelut ovat hankalia ja niissä kilpailevat keskenään ristiriitaiset Raamatun ja muiden teologisten tekstien tulkinnat.⁹²

Keskustelujen kohteena ovat olleet avioliitto instituutiona, parisuhteiden siunaaminen, samaa sukupuolta olevan parin kodin siunaaminen sekä se, kenellä on oikeus hedelmöityshoitoihin. Näissä keskusteluissa kirkko on, osin vastoin omia lausuntojaankin, positioitu konservatiiviseen ja sateenkaarikansaan negatiivisesti suhtautuvaan asemaan. Tämä asema on selkeästi haitannut sateenkaariperheiden hakeutumista kirkon toiminnan pariin, mitä on yritetty korjata esimerkiksi kutsumalla aktiivisesti samaa sukupuolta olevia pareja kirkon perheneuvontaan.

Kristillisten sateenkaarikysymysten parissa toimii myös Yhteys-liike, kirkkojen rajat ylittävä solidaarisuus- ja tukiryhmä, joka omien sanojensa mukaan puolustaa ja edistää ihmisarvoista ja kristillistä tapaa suhtautua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöryhmiin, vastustaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistön syrjintää yhteiskunnassa ja kirkoissa sekä edistää asiallista, eri osapuolia kunnioittavaa keskustelua ja vuorovaikutusta. Tämän liikkeen olemassaolo on tehnyt näkyväksi, että myös kirkkokuntien ja kristillisten yhteisöjen sisällä on ihmisiä, jotka puolustavat monimuotoisuutta ja ihmisten oikeutta olla oma itsensä.⁹³

Tätä kirjoittaessa tasa-arvoinen avioliittolaki on tullut juuri voimaan Suomessa ja kirkon sisäiset keskustelut keskittyvät nyt siihen, kuinka kirkon tulisi suhtautua samaa sukupuolta oleviin aviopareihin. Sateenkaariperheiden, ja etenkin kristillisen vakaumuksen omaavien sateenkaariperheiden, kannalta nämä keskustelut ovat helposti satuttavia ja haavoittavia, sillä ne viestivät selvästi, etteivät kaikki perheet ja kaikkien perheiden lapset ole yksiselitteisesti tervetulleita kirkon toimintaan.

89 Moring 2009.

90 Charpentier 2001.

91 Kinnari 2009.

92 Järviö 2013.

93 Ks. Yhteys-liike.

Sateenkaariperheitä ja seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvia kirkon toiminnassa kohtaavien on hyvä olla selvillä siitä, että kirkkoon toimijana kohdistuu yhteisön sisällä ennakkoluuloja ja pelkoja. Vanhemmat saattavat esimerkiksi lastaan seurakunnan kerhoon tuodessaan soittaa etukäteen varmistaakseen, onko heidän perheensä varmasti tervetullut kirkon järjestämään toimintaan.

Johtopäätökset

Tutkimukset osoittavat, että sateenkaariperheissä elävät lapset voivat keskimäärin hyvin. Heihin kohdistuu kuitenkin yhteiskunnassa negatiivisia asenteita ja syrjintää, joka vähentää heidän hyvinvointiaan. Perheitä kuormittavat paitsi suora syrjintä myös lainsäädännölliset ja perhesuhteiden tunnistamiseen liittyvät haasteet. Niin kauan kuin kaikki on perheen arjessa hyvin, lainsäädännöllä ei ole sanottavammin merkitystä. Mutta jos jotakin odottamatonta tapahtuu, voivat lainsäädännön puutteet vaikuttaa hyvin konkreettisesti lapsen tai lasten edun vastaisesti.

Monet sateenkaariperheessä elävät ovat varovaisia hakeutumaan tarvitsemiensa palvelujen piiriin. Tämä johtuu ennen kaikkea syrjinnän pelosta. Erityisiä ennakkoluuloja saatetaan kokea seurakuntien tai muiden uskonnollisten yhteisöjen tuottamia palveluja kohtaan.⁹⁴

Sateenkaariperheiden asema on muuttunut sekä lainsäädännössä että yhteiskunnassa paljon muutaman viimeisen vuosikymmenen aikana. Lainsäädännön muutokset ovat raivanneet tietä asennemuutoksille, jotka sitten puolestaan ovat tuoneet mukanaan lisää valmiuksia lainsäädännön muuttamiselle. Näin on yhteiskunnassa luotu ikään kuin positiivinen kierre siten, että työn tekeminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta on mahdollista myös seksuaali- ja sukupuolienemmistöön kuuluville ihmisille.

Evankelis-luterilaisen kirkon sisäiset keskustelut ovat osoittautuneet haasteellisiksi useissa eri yhteyksissä, joissa on neuvoteltu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta kirkossa niin seurakuntalaisina, työntekijöinä kuin yhteiskunnan jäseninä. Kirkossa tehdään kuitenkin paljon tärkeää työtä lasten ja perheiden kanssa, ja tässä käytännön työssä on mukana paljon myös sateenkaariperheitä sekä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä.

Lähteet ja kirjallisuus

Aarnio, Kia

2014 Sateenkaariperheiden lasten vahvuudet ja haavoittuvuudet. Kirjallisuuskatsaus. Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen työpaperi 6. http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/e14b1c90b4907c680a8253482ca15616/1497340396/application/pdf/3870040/Sateenkaariperheet_Ty%C3%B6paperi%206_1.pdf (viitattu 13.6.2017).

Aarnio, Kia & Kallinen, Kati & Kylmä, Jari & Solantaus, Tytti & Rotkirch, Anna

2017 Sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointi ja kokemukset. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 62. Helsinki: Väestöliitto. https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/5cc816675581a77ada5ef71d5553f22a/1497340524/application/pdf/6907919/Sateenkaariperheet_2017_paino_korj.pdf (viitattu 13.6.2017).

Antonelli, Paolo & Dèttore, Davide

2014 Relationship, Social, and Individual Well-Being in Italian Male Same-Sex Couples. – *Journal of Gay & Lesbian Social Services* 26, 383–406.

Aoki, E.

2005 Using Personal Ethnography and the Case Study to Assess Relational Identity and Parental Support of Gay Male, Three-Partner Relationships. – *Journal of GLBT Family Studies* 1(2), 29–48.

Avoliittolaki

1929 Avoliittolaki 234/1929. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234> (viitattu 2.6.2017).

Berner, Anna-Sofia

2017 Miksi ihmiset pelkäävät kirkkoa? Osa homoista ja lesboista ei uskalla edes tuoda lastaan kastettavaksi, sanoo pappi Tuija Kruus. – *Helsingin Sanomat* 26.2.2017. <http://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000005101875.html> (viitattu 28.2.2017).

Bettinger, M.

2004 Polyamory and Gay Men. – *Journal of GLBT Family Studies* 1(1), 97–116.

- Biblarz, Timothy & Stacey, Judith
2010 How does the Gender of Parents Matter? – *Journal of Marriage and Family* 72(1), 3–22.
- Bigner, Jerry J. & Jacobsen, R. Brooke
1989 Parenting Behaviors of Homosexual and Heterosexual Fathers. – *Journal of Homosexuality* 18, 173–186.
- Bjørkman, Mari & Malterud, Kirsti
2009 Lesbian Women's Experiences with Health Care. A Qualitative Study. – *Scandinavian Journal of Primary Health Care* 27, 238–243.
- Bos, Henny M. W. & Goldberg, Naomi & van Gelderen, Loes & Gartrell, Nanette
2012 Adolescents of the U.S. National Longitudinal Lesbian Family Study. Male Role Models, Gender Role Traits, and Psychological Adjustment. – *Gender and Society*, 1–36.
- Charpentier, Sari
2001 Sukupuoliusko. Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Cherguit, Jasmina & Burns, Jan & Pettle, Sharon & Tasker, Fiona
2013 Lesbian Co-Mothers' Experiences of Maternity Healthcare Services. – *Journal of Advanced Nursing* 69, 1269–1278.
- Dahl, Bente & Malterud, Kirsti
2015 Neither Father nor Biological Mother. A Qualitative Study about Lesbian Comothers' Maternity Care Experiences. – *Sexual & Reproductive Healthcare* 6, 169–173.
- von Doussa, Henry & Power, Jennifer & McNair, Ruth & Brown, Rhonda & Schofield, Margot & Perlesz, Amaryll & Pitts, Marian & Bickerdike, Andrew
2016 Building Healthcare Workers' Confidence to Work with Same-sex Parented Families. – *Health Promotion International*. <https://doi.org/10.1093/heapro/dav010> (viitattu 13.6.2017).
- Eliason, Michelle J. & Dibble, Suzanne & DeJoseph, Jeanne
2010 Nursing Silence on Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Issues. The Need for Emancipatory Efforts. – *Advances in Nursing Science* 33(3), 206–218.

Ericksen, Kristen J.

2010 An Exploration of the Perceived Experiences of Social Alienation of Non-Birth Mothers in Lesbian Parent Families. Diss. Ann Arbor, MI: ProQuest Information & Learning.

Erlandsson, Kerstin & Linder, Hanna & Häggström-Nordin, Elisabet
2010 Experiences of Gay Women During their Partner's Pregnancy and Childbirth. – *British Journal of Midwifery* 18, 99–103.

Farr, Rachel H. & Forssell, Stephen L. & Patterson, Charlotte J.

2010a Parenting and Child Development in Adoptive Families. Does Parental Sexual Orientation Matter? – *Applied Developmental Science* 14, 164–178. <http://people.virginia.edu/~cjp/articles/ffp10b.pdf> (viitattu 13.6.2017).

2010b Gay, Lesbian, and Heterosexual Adoptive Parents. Couple and Relationship Issues. – *Journal of GLBT Family Studies* 6, 199–213.

Flaks, David K. & Fisher, Ilda & Masterpasqua, Frank & Joseph, Gregory

1995 Lesbians Choosing Motherhood. A Comparative Study of Lesbian and Heterosexual Parents and their Children. – *Developmental Psychology* 31(1), 105–114.

Floyd, Melissa & Gruber, Kenneth

2011 Baccalaureate Student Perceptions of Challenging Family Problems. Building Bridges to Acceptance. – *Journal of Teaching in Social Work* 31, 65–78.

van Gelderen, Loes & Bos, Henry M. W. & Gartrell, Nanette & Hermanns, Jo & Perrin, Ellen C.

2012 Quality of Life of Adolescents Raised from Birth by Lesbian Mothers. – *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* 33(1), 1–7. <https://www.nllfs.org/images/uploads/pdf/nllfs-quality-life-january-2012.pdf> (viitattu 13.6.2017).

Goldberg, Abbie E. & Smith, JuliAnna Z.

2014 Predictors of Parenting Stress in Lesbian, Gay, and Heterosexual Adoptive Parents During Early Parenthood. – *Journal of Family Psychology* 28(2), 125–137.

Goldberg, Abbie E. & Garcia, Randi

2015 Predictors of Relationship Dissolution in Lesbian, Gay, and Heterosexual Adoptive Parents. – *Journal of Family Psychology* 29(3), 394–404.

Hamrud, Annika

2005 *Queerkids – Och deras föräldrar*. Stockholm: Normal Förlag.

Hayman, Brenda & Wilkes, Lesley & Halcomb, Elizabeth & Jackson, Debra

2013 Marginalised Mothers. Lesbian Women Negotiating Heteronormative Healthcare Services. – *Contemporary Nurse* 44, 120–127.

Heikkinen, Teppo

1999 Heteronormatiivisesti rajattu koti homomiesten elämässä. – *Homo fennicus*. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Toim. Jukka Lehtonen. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 125–137.

Hlbtqi-historiaa Suomessa

<http://seta.fi/historia/> (viitattu 3.5.2017).

Jämsä, Juha (toim.)

2008 *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työtä tekeville*. Juva: PS-kustannus.

Järviö, Nina

2013 Queer-teologian evankelis-luterilainen mahdollisuus. – *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 26(2), 5–16.

Kangas, Urpo

2006 *Perhe- ja perintöoikeuden alkeet*. Helsinki: Forum Iuris.

Kansalaisaloite äitiyslainsäätöksi

KAA 3/2016 vp

<https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/1669> (viitattu 13.6.2017).

Kerppola-Pesu, Jenni & Moring, Anna

2016 *Sateenkaariperheet. – Monimuotoiset perheet nyky-yhteiskunnassa. Opettajan opas sosiaali- ja terveysalan opintoihin. Monimuotoiset perheet -verkoston julkaisu*. Toim. Jenni Kerppola-Pesu & Anna Moring. https://monimuotoisetperheet.fi/wp-content/uploads/2015/08/opettajan_opas_v6.pdf (viitattu 15.6.2017).

Kinnari, Eva-Mikaela

2009 Between Ordinary and Deeply Religious. Re/Negotiating the "Religious" and the "Secular" in the Finnish Parliamentary Debate on Assisted Reproduction. – *Graduate Journal of Social Science* 7(1), 72–94.

Kuosmanen, Paula

2007 Sateenkaarifamilistinen käänne ja suomalaisten sateenkaari-vanhempien muuttuvat perhemuodot. – *Suomalaiset sateenkaari-perheet sosiaali- ja terveystalveissa ja koulussa*. Toim. Paula Kuosmanen & Juha Jämsä. Helsinki: Edita Prima. 37–44.

Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juha (toim.)

2007 *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveissa ja koulussa*. Helsinki: Edita.

Laki hedelmöityshoidoista

2006 Laki hedelmöityshoidoista 1237/2006. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061237> (viitattu 13.6.2017).

Laki rekisteröidystä parisuhteesta

2001 Laki rekisteröidystä parisuhteesta 950/2001. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rekister%3%B6ity%20parisuhde> (viitattu 13.6.2017).

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta

2002 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020563> (viitattu 13.6.2017).

Larsson, Anna Karin & Dykes, Anna Karin

2009 Care During Pregnancy and Childbirth in Sweden. Perspectives of Lesbian Women. – *Midwifery* 25(6), 682–690.

Leung, Patrick & Erich, Stephen & Kanenberg, Heather

2005 A Comparison of Family Functioning in Gay/Lesbian, Heterosexual and Special Needs Adoptions. – *Children and Youth Services Review* 27, 1031–1044.

Malmquist, Anna

2016 *Lesbiska småbarnsföräldrar. Utmaningar i en tid av möjligheter*. Stockholm: Makadam förlag.

- McManus, Alison J. & Hunter, Lauren P. & Renn, Hope
2006 Lesbian Experiences and Needs During Childbirth. Guidance for Health Care Providers. – *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing* 35(1), 13–23.
- Moring, Anna
2009 Domestication into Heteronormativity. – *Homes in Transformation. Dwelling, Moving, Belonging.* Toim. Hanna Johansson & Kirsti Saarikangas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
2013 Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Paige, Ruth U.
2005 Proceedings of the American Psychological Association, Incorporated for the legislative year 2004. Minutes of the Annual Meeting of the Council of Representatives. – *American Psychologist* 60, 436–511.
- Perheitä sateenkaaren väreissä
<http://sateenkaariperheet.fi/index.php?item=71> (viitattu 1.3.2017).
- Perrin, Andrew J. & Cohen, Philip N. & Caren, Neal
2013 Responding to the Regnerus Study. Are Children of Parents Who Had Same-Sex Relationships Disadvantaged? A Scientific Evaluation of the No-Differences Hypothesis. – *Journal of Gay & Lesbian Mental Health* 17, 327–336. <http://www.terpconnect.umd.edu/~pnc/GLMH2013.pdf> (viitattu 13.6.2017).
- Perrin, Ellen & Cohen, Kenneth & Gold, Melanie & Ryan, Caitlin & Savin-Williams, Ritch & Schorzman, Cindy
2004 Gay and Lesbian Issues in Pediatric Healthcare. Current Problems in Pediatric and Adolescent. – *Healthcare* 34, 355–398.
- Pohjanpää, Kirsti
2013 Sateenkaariperheet tuovat väriä tilastoihin. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-09-23_001.html (viitattu 13.6.2017).
- Polek, Carolee & Hardie, Thomas L. & Crowley, Evelyn M.
2008 Lesbians' Disclosure of Sexual Orientation and Satisfaction with Care. – *Journal of Transcultural Nursing* 19, 243–249.

Quinn, Gwendolyn P. & Sutton, Steven K. & Winfield, Brian & Breen, Shannon & Canales, Jorge & Shetty, Gina & Schovic, Ivana & Green, B. Lee & Schabath, Matthew B.

2015 Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer. Questioning (LGBTQ) Perceptions and Health Care Experiences. – *Journal of Gay and Lesbian Social Services* 27(2), 246–261.

Richman, Kimberly

2002 Lovers, Legal Strangers, and Parents. Negotiating Parental and Sexual Identity in Family Law. – *Law & Society Review* 36, 285–324.

Rivers, Ian & Poteat, V. Paul & Noret, Nathalie

2008 Victimization, Social Support, and Psychosocial Functioning among Children of Same-Sex and Opposite-Sex Couples in the United Kingdom. – *Developmental Psychology* 44(1), 127–134.

Röndahl, Gerd

2011 Heteronormativity in Health Care Education Programs. – *Nurse Education Today* 31, 345–349.

Röndahl, Gerd & Bruhner, Elisabeth & Lindhe, Jenny

2009 Heteronormative Communication with Lesbian Families in Antenatal Care, Childbirth and Postnatal Care. – *Journal of Advanced Nursing* 65(11), 2337–2344.

Sateenkaariperheet

www.sateenkaariperheet.fi. (viitattu 3.5.2017).

Schacher, Stephanie Jill & Auerbach, Carl & Silverstein, Louise

2005 Gay Fathers Expanding the Possibilities for Us All. – *Journal of GLBT Family Studies* 1, 31–52.

Shields, Linda & Zappia, Tess & Blackwood, Diana & Watkins, Rochelle & Wardrop, Joan & Chapman, Rose

2012 Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Parents Seeking Health Care for Their Children. A Systematic Review of the Literature. – *Worldviews on Evidence-Based Nursing* 9, 200–209.

Solantaus, Tytti

2008 Homoseksuaalisten vanhempien lasten kehitys. – *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Toim. Juha Jämsä. Jyväskylä: PS-Kustannus.*

Spidsberg, Bente Dahl

2007 Vulnerable and Strong. Lesbian Women Encountering Maternity Care. – *Journal of Advanced Nursing* 60(5), 478–486.

Spidsberg, Bente Dahl & Sørli, Vente

2011 An Expression of Love. Midwives' Experiences in the Encounter with Lesbian Women and Their Partners. – *Journal of Advanced Nursing* 68(4), 796–805.

Strömsholm, Gustav

1997 De homosexuella som en kyrklig spelbricka. En analys av aktörerna, aktionerna och debatten i Finland år 1993. Diss. Åbo: Åbo Akademi Förlag.

Suomen virallinen tilasto (SVT)

Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2014, Liitetaulukko 1. Perheet tyypeittäin 1950–2014. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 12.10.2015].

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tau_001_fi.html

Takács, Judith & Szalma, Ivett & Bartus, Tamás

2016 Social Attitudes Toward Adoption by Same-Sex Couples in Europe. *Archives of Sexual Behavior* 45(7):1787–1798. doi:10.1007/s10508-016-0691-9.

Tasker, Fiona

2005 Lesbian Mothers, Gay Fathers and Their Children. – A Review. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* 26, 224–240.

Vaccaro, Annemarie

2010 Toward Inclusivity in Family Narratives. Counter – Stories from Queer Multi-Parent Families. – *Journal of GLBT Family Studies* 6(4), 425–446.

Weiner, Brittany & Zinner, Leah

2015 Attitudes Toward Straight, Gay Male, and Transsexual Parenting. – *Journal of Homosexuality* 62(3), 327–339.

Welsh, Marjorie G.

2011 Growing Up in a Same-Sex Parented Family. The Adolescent Voice of Experience. – *Journal of GLBT Family Studies* 7(1–2), 49–71.

Werner, Caroline & Westerstahl, Anna

2008 Donor Insemination and Parenting. Concerns and Strategies of Lesbian Couples. – A review of international studies. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica* 87(7), 697–701.

Yhteys-liike

<http://www.yhteys.org/> (viitattu 3.5.2017).